
Смиљка Габелић
(Филозофски факултет, Београд)

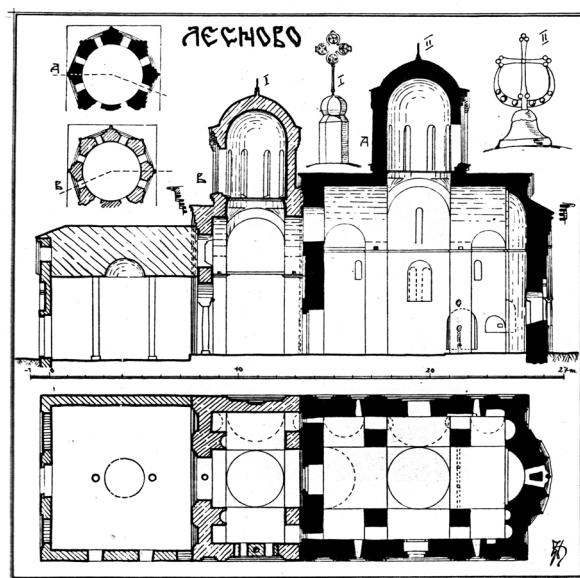
ПОДНЕ РОЗЕТЕ ЛЕСНОВА

Наос и узбрзо дозидана припрата храма Архистратига Михаила и св. Гаврила Лесновског манастира Леснова (1340/1341-1349) имају оригинални и добро сачувани мермерни двобојни плочник са декоративно обрађеним средишњим розетама, који се изведбом и изгледом истиче међу храмовима властеле у средњовековној Србији (сл.1, 2). Овај под је, међутим, у досадашњој стручној литератури остао недовољно познат. По композиционој замисли он заостаје, дакако, за истодобним плочницима са украсним амвонским медаљонима из престижних владарских маузолеја у Призрену и Дечанима, као и у главним црквеним средиштима у Пећи (Св. Апостоли) и Хиландару,¹ али је при поређењу са племићким задужбинама један од најлепших и најквалитетнијих.

Плочник Леснова повезан је између наоса и припрате уским редом плочица на делу излизаног прага цркве што је стајала на месту Оливерове, који је као такав задржан. Идеално је раван и, држи се, једновремен.² Уколико је настао у једном наврату, истовремено у наосу и припрати, читав лесновски под може се датовати у време непосредно након доградње припрате, што је по свој прилици 1347. година, дакле у раздобље од лета 1347. до лета 1349. године, када је завршено исликавање нартекса. То би значило да је наос Леснова добио под након што је осликан фрескама, као и да припрата тада још није била живописана или се са њеним живописањем тек започело. Друга могућност била би да је плочник Леснова израђен по завршетку свих сликарских радова у цркви, након 1349. године. Остаје,

¹ За наведене споменике - С. М. Ненадовић, *Душанова задужбина манастир Св. арханђела код Призрена*, Београд 1967, 94-102, Т. LXI- LXXXVI; id., *Грађевинска техника у средњовековној Србији*, Београд 2003, 421, сл. 678-684, 687-698; М. Чанак-Медић, *Манастир Дечани. Саборна црква. Архитектура*, Споменици САСВ, Београд 2007, 67-68, сл. 41, 190; ead., *Архитектура прве половине XIII века, II*, Београд 1995, 72, сл. 40, 121(Пећ); ead., *О плочнику манастира Хиландара*, На траговима Војислава Ј. Ђурића, ур. Д. Медаковић, Београд 2011, 167-175.

² В. Кораћ, *Споменици монументалне српске архитектуре XIV века у Повардарју*, Београд 2003, 158-159, црт. 5; Ђ. Бошковић, *Белешке са путовања*, III, сер., т. VII (Београд 1932) 90, сл. 8 (праг врата између наоса и нартекса); С. Габелић, *Манастир Лесново, Историја и сликарство*, Београд 1998, 25; уп. и наше н. 9, 21.

Сл. 1 Лесново, основа цркве (према: Ђ. Бошковић)

Fig. 1 Lesnovo, longitudinal section and plan of the church (after: Ђ. Bošković)

као можда највероватнија, и трећа могућност по којој подови наоса и припрате нису једновремени, већ је њихова израда обављена сукцесивно, у кратком временском размаку. У сваком случају ради се о петој деценији XIV stoleћа.³ Овде ћемо се задржати на каменним розетама у поду сва три одељења лесновског храма, у намери да превасходно представимо њихову декорацију. Осим розете из наоса, она из припрате раније није била публикована, а розета из спољашњег нартекса неадекватно је презентована и погрешно датована.

Целовита схема лесновског пода у традицијама је византијских схватања обраде плочника у црквама средњовизантијског раздобља, у којима живи још

старије наслеђе. У том смислу могу се повући паралеле на пример са католиконом светогорског манастира Ватопеда или Неа Мони на Хиосу у Грчкој, споменицима краја X и XI века зависним од цариградских стилских решења.⁴ Посматране изоловано од осталих делова плочника, лесновске розете међу територијално блиским споменицима, по систему распоређивања и употреби двобојног материјала, наликују поткуполним розетама у Петровој цркви код Новог Пазара,⁵ охридској Богородици

³ Према расположивом изворима, поуздано је да је живопис у наосу цркве у Леснову настао у периоду између 1341. и 1346. или 1347. године, а да је осликавање припрате – дограђене након уздизања лесновске игуманије у епископију, највероватније 1347. године – завршено почетком августа 1349. године. О датовању и читавом процесу подизања и исликавања Леснова – С. Габелић, *Манастир Лесново*, 23-38, посебно 33, 38; такође – еад., *Челопек. Црква Св. Николе. XIV и XIX век*, Београд 2017, 84-85, н. 218 (где се резимирају гледишта у вези са настанком фрескосликарства наоса Леснова).

⁴ Σ. Β. Ματσάουκος, *Το καθολικό της Μονής Βατοπέδου*, Ιστορία као αρχιτεκτονική (διδ. διατρίβη), Αθήνα 2001, 72-73, σχ 25/1-5, εικ. 92, 262-263; Ch. Bouras, *Nea Moni on Chios. History and Architecture*, Athens 1982, 89-90, 162, fig. 69-70, 72 (мермерни под наоса). За примере у Цариграду – Th. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul. A Photographic Survey*, University Park and London 1976, 54, 89, 154, 302-303. 364, 385.

⁵ Амвонска плоча у Петровој цркви направљена је од белих крупних каменних плоча радијално распоређених око средишњег круга. Репродуковано код - М. Марковић, *Почеци уметничког стваралаштва у српским земљама (IX-XI век)*, Сакрална уметност српских земаља у средњем веку, ур. Д. Војводић, Д. Поповић, Београд 2016, 147, сл. 115.

Перивлепти,⁶ Давидовици⁷ и, у мањој мери, Св. Николи код Скадра.⁸ Централна кружна плоча на њима је једнобојна, што је и у лесновском наосу случај, или је унутар ње формиран крст (Перивлепта, Давидовица). Међутим украсу средишњег кружног поља из припрате Леснова, како ћемо видети, паралеле на другим подним плочама оквирно из истог раздобља не проналазимо.

Наос поткуполног простора Леснова краси амвонска розета од белог мермера и црвеног камена локалног вулканског порекла (сл. 3). Исти материјал употребљен је за израду пода у осталим деловима овог храма, како наоса и тако и припрате.⁹ Розету чини кружно бело централно поље уоквирено са два концентрична реда каменова а смештена је у рам квадратног облика (укупно 240 x 260 cm). Једноделна централна плоча је од белог мермера, има пречник 110 cm и напукла је на неколико места. У првом реду око средишта ређани су тесаници међусобно једнаког и приближно правоугаоног облика (дужине 30 cm), други ред сачињен је од мањих троугаоних каменова у слободнијем поретку. Изван овог прстена, у четири преостала угла, уметнута су четири нешто већа троугаона камена. Употребљено камење ређано је по боји наизменично и, чини се, заливано оловом. Рам читаве розете сачињен је од белих уских плоча ширине 20 cm, које су на угловима спојене по дијагонали.

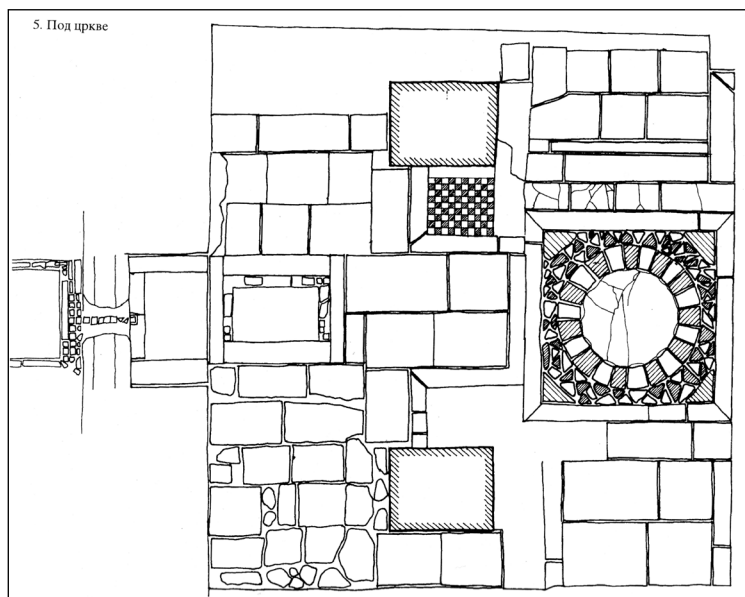
Припрата лесновске цркве има, под куполом, сасвим сличну розету унутар квадрата (сл. 4-6), само је од оне из брода храма мања и без засебног рама (192 x 192 cm). Слагана је на исти начин и направљена од идентичног материјала (црвено и бело углачано камење). Приметно је при том да је изведена с нешто мање пажње, премда према готово истој општој иконографској замисли. Њену, пак, монолитну кружну плочу, пречника 100 cm, чини необичном и посебно занимљивом урезана геометријско-флорална декорација. Унутрашњи круг, окружен назубљеним венцем, ту има мотив шестокраке звезде сачињене од два равнострана троугла а у његовом средишту је мали круг, на жалост са истрвеном декорацијом. Широки простор између унутрашњег и спољашњег круга у правилним размацима спајају праве линије омеђене са по четири нанизана круга или

⁶ У Богородици Перивлепти у Охриду, наизменично су кружно ређане беле и сиве камене плоче, а централни круг има равнокраки крст (према властитим теренским белешкама).

⁷ Ј. Нешковић, *Црква манастира Давидовице на Лиму*, Саопштења IV (Београд 1961) 109, сл. 23-24.

⁸ А. Дероко, *Бодиновој престоници*, Старијар III, књ. V (Београд 1930) 133, сл. 5; уп. В. Кораћ, *Градитељска школа Поморја*, Београд 1965, 43, 45 (са датовањем у крај XIII или почетак XIV века).

⁹ П. Ј. Поповић, *Прилог за студију старе српске црквене архитектуре*, Старијар III, књ. I (Београд 1923), 109 (помиње једино разнобојност пода Леснова и врсту употребљеног материјала – мермер, трахит, базалт). Опис централног дела плочника лесновског наоса доноси - В. Кораћ, *Споменици монументалне*, 158-159, црт. 5 (под наоса, са уцртаном амвонском розетом као и пролазом према припрати); цртеж амвонске плоче из наоса донео је и - С. М. Ненадовић, *Грађевинска техника*, 421-422, сл. 698. Вид. и нашу н. 2.

Сл. 2
Лесново,
под у наосу
цркве
(према: В.
Кораћ)

Fig. 2
Lesnovo,
floor in the
nave (after:
V. Korać)

полукруга. Између линија а по унутрашњем ободу већег круга, размештени су мотиви љиљана. Урезана шара кружне плоче у целини је померена из центра и излизана претежно у источном делу и по средини.¹⁰

На средини пода спољашње припрате, подигнуте у шестој деценији XVI века, налази се квадратна плоча са декоративном розетом (сл. 7, 8), која је обликована у плитком рељефу (димензија 38 x 38 cm). Читав под овог здања рађен је од крупних правоугаоних каменова сиве боје и међусобно приближно једнаке величине. Камена спољашња припрата Леснова (сл. 9) порушена је у шездесетим годинама XX (нешто после 1956),¹¹ а обновљена у првој деценији XXI века, свакако пре 2010 године. Грађевински облик, делимично и опрему тог здања до извесне мере ишчитавамо из описа и снимака објављених у стручној литератури, као и на основу појединих писних извора и исказа очевидца.¹² Сагледавањем и повезивањем расположивих података покушаћемо да одгонетнемо првобитну функцију плоче с розетом затечене у овом, трећем и најмлађем архитектонском простору лесновске цркве.

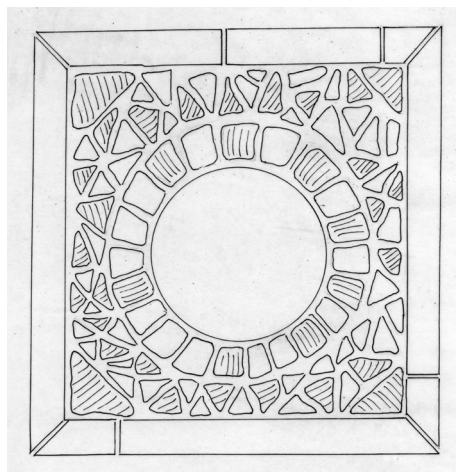
Егзонартекс Леснова подигнут је на месту дрвеног спољашњег нартекса, заслугом издашног дародавца и новог лесновског ктитора

¹⁰ Уп. - В. Кораћ, *Споменици монументалне*, 159.

¹¹ С. Габелић, *Манастир Лесново*, 40, н. 211.

¹² Уп. фотографске снимке спољашње припрате Леснова код - G. Millet, *L'ancien art serbe*, 118, fig. 123-124 (северна и западна фасада); В. Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српскога народа*, Београд 1950, 803, сл. 462 (југозападни угао); за западну фасаду посебно - В. Поповска-Коробар, *Лесновски манастир* (каталог изложбе), Скопје 2000, 12, сл. на стр. 6, 9; вид. и нашу нап. 16. Снимак који објављујемо начинио је Г. Попов, фотограф Народног музеја у Београду, који је направљен или у документацију заведен 1960. године (sign. В 1028).

Кратовчанина Николе Пепића. Према запису у Лесновском поменику, било је то крајем шесте деценије XVI века, 1558 или 1559. године.¹³ Поред осталог, Никола Пепић је у новој каменој припрати (коју „сазида с каменом и варом и покри и украси са сваким украшенијем“) поставио мермерну крстионицу, обезбедивши за њу и довод воде („приведе воду и сагради крстилницу у мрамори от далече привезену“).¹⁴ Источни зид спољашње припрате пресликан је или први пут живописан 1865. или 1867. године.¹⁵ Том сликарству највероватније су припадале стојеће фигуре светитеља које су након уклањања Пепићевог егзонартекса биле остављене на западној фасади Оливерове припрате,¹⁶ као и попрсне представе арханђела Михаила и св. Гаврила Лесновског у великим слепим нишама на западној фасади порушеног егзонартекса, бочно од улаза, које се виде на поменутим старим фотографским снимцима. Димензије Пепићеве припрате - 7,75 m (дужина) x 7,55 m (ширина) – и летимичан опис унутрашњости оставио је С. Симић 1912. године, поменувши њен под са „обичним каменим плочама“, као и дрвену, обојену таваницу („свод“), који почива на два танка стуба постављена у средини пода. Забележио је и да се у овом „одељењу“, десно од врата, налазило „место за епитропа (настојатеља манастира) и пангар са свећама и дискосом“ (вероватно нека врста пулта или полице), као и да су сви зидови, изузев источног, окречени у бело. Осим наведеног, Симић

Сл. 3 Лесново, амвонска розета у поду наоса, средина XIV века (цртеж: С. Габелић)
Fig. 3 Lesnovo, nave, ambon rosette, middle of the 14th c. (drawing: S. Gabelić)

¹³ Запис се налазио у рукопису некадашње Народне библиотеке у Београду бр. 235 - Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1982 (1902) 187-188, бр. 597 (за датовање у 1559. годину – *Ibid*, IV, 92, бр. 6474). Уп. Р. Угринова-Скаловска, *Записи и летописи*, Скопје 1975, 48-49; И. Велев, *Лесновскиот книжевен центар*, Скопје 1997, 76-77 (датује Лесновски поменик у XVI век).

¹⁴ Наглашено је у истом запису и да је манастиру за довод воде осигурана финансијска потпора (360 аспри годишње). О другим богатим донацијама Николе Пепића и осталих чланова исте породице учињеним лесновском манастиру (посебно Николиног брата Ђорђа) - уп. С. Габелић, *Манастир Лесново*, 40-41, са литературом.

¹⁵ На такав начин би вероватно требало тумачити запис из „манастирског дефтера“ у коме су забележени и други тадашњи радови у цркви и манастиру („и припрата от ново сос боја“) - Г. Елезовић, *Записи и натписи*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, I, Скопје 1936, 256, бр. 50; С. Симић, *Лесновски манастир Св. оца Гаврила задужбина српског деспота Јована Оливера*, Београд 1912, 18; С. Габелић, *Записи са крова лесновске цркве*, Саопштења XVII (Београд 1985) 138-139, бр. 5, ead., *Манастир Лесново*, 47-48.

¹⁶ Снимци код – Ђ. Бошовић, *Белешке са путовања*, 94, сл. 12; S. Ćurčić, *The Exonarthex of Hilandar*, Осам векова Хиландара, ур. В. Кораћ, Београд 2000, 481, fig. 18, 19; уп. нашу н. 12.

Сл. 4 Припрата Леснова, подна розета, средина XIV века (снимак: С. Габелић)

Fig. 4 Lesnovo, nartex, floor rosette, middle of the 14th century

изричито каже и да ту „ничега другог од вредности нема.“¹⁷ Судећи по архитектонским снимцима које је око две деценије касније начинио Ђ. Бошковић, док је стари лесновски егзонартекс још постојао, овај простор је имао двосливни кров, равну таваницу и, у центру, малу слепу калоту која је почивала на два округла стуба (сл. 1). Спољашњи нартекс је био изграђен од ломљеног и притесаног камена а покривен дрвеном касетираном таваницом.¹⁸ Према једном запису из 1808. године чини се да кровни покривач спољашњег нартекса који видимо на Бошковићевом

цртежу није оригиналан, већ може да припада обнови из наведене године.¹⁹ Калота у средини овог простора била је и осликана будући да су мештани ту запамтили бројне представе пророка.²⁰ О рељефној розети у поду у наведеним публикацијама које бележе стање у почетним деценијама XX века, како видимо, нема изричитог помена, као што се не помиње ни мраморна „крстионица“.

На четвртастој плочи приближно у средини пода Пепићеве припрате рељефно је изведен велики круг унутар кога је шестокрака звезда окружена већом шестостраном звездом сачињеном од два уплетена троугла (сл. 7, 8). Мања звезда, у самом средишту, има између кракова испупчења у виду тачака или кружића а изван кракова велике шестокраке звезде, на унутрашњој бордури круга, налазе се мотиви љиљана. У угловима плоче израђени су неки мотиви, који су нажалост веома оштећени и непрепознатљивих облика.²¹

Рељефна плоча се по материјалу (врста пешчара) и грубљој изведби знатно одваја од целокупне архитектонске пластике у лесновској цркви. Приметна је међутим њена формална сличност са линеарном декорацијом на подној розети лесновске Оливерове припрате из средине XIV века, тачније са њеним унутрашњим кругом. Та аналогија може да говори о

¹⁷ С. Симић, *Лесновски манастир Св. оца Гаврила*, 10, 48.

¹⁸ Ђ. Бошковић, *Белешке са путовања*, 94-95, сл. 1.

¹⁹ За белешку о поправкама на цркви из 1808. године - С. Габелић, *Манастир Лесново*, 45, н. 271.

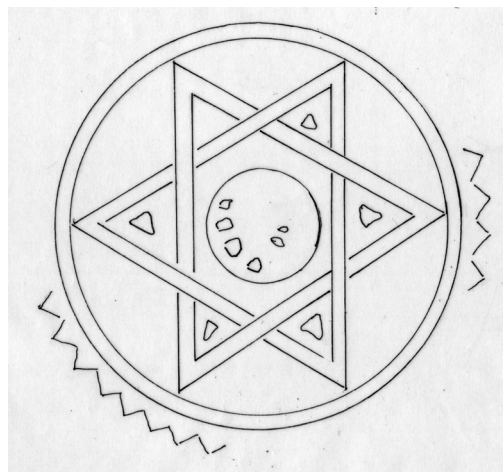
²⁰ По речима Николе Вучкова из села Леснова, који је дужи низ година радио у манастиру, Пепићева припрата је имала „кубе са дванаест пророка.“

²¹ Цртеж плоче, с претпоставком да је „амвонска“, објавио је према Бошковићевој документацији и без ознаке места на коме се налази – Б. Вуловић, *Раваница* (Саопштења VII) Београд 1966, 115, сл. 41, држећи да је истовремена осталој архитектонској декорацији Леснова, произилази, из средине XIV века.

Сл. 5 Исто (цртеж: С. Габелић)

Fig. 5 Same (photo and drawing: S. Gabelić)

Сл. 6 Исто, детаљ

Fig. 6 Same, detail

пуком угледању извођача (млађег на дело старијег) а може да иницира и мисао да је плитак геометријски декор розете у средњовековној припрати урезан накнадно. Како год да је било, мотив који на њима налазимо исувише је чест да би разјаснио питање њихове међусобне хронологије. У различитим варијантама, звезда или мотив уплетеног троугла унутар круга с малим елементима у међупросторима, често управо љиљанима, и са мањим кругом у самом центру среће се на широком подручју, у великом временском опсегу и у различитим техникама. Камена пластика медитеранског региона из XI и XII века, тако, од Венеције, Мурана и Аквилеје преко Задра и Сплита до Дубровника и Котора, обилује старијим сличним примерима.²² Географски су ближе Леснову нешто млађи примери са уплетеним квадратом унутар круга и малим елементима, као испунама простора, са парапертних плоча из Баргале код Штипа,²³ Бањске,²⁴ Древена недалеко од Леснова²⁵ и другде. Највеће пак сличности

²² Ј. Максимовић, *Српска средњовековна скулптура*, Нови Сад 1971, сл. 21, 24, 25, 26; Ђ. Бошковић, *Архитектура средњег века*, Београд 1967, 189, сл. 243.

²³ Б. Алексова, *Баргала-Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања*, Годишник на Институтот за Национална историја (1967) 33, Т. XXIII, црт. 31.Е. Филипова, *Архитектонска декоративна скулптура во Македонија. 5-6 и 11-12 век*, Скопје-Мелбурн 1997, 30, Т. XII/2, XII/3.

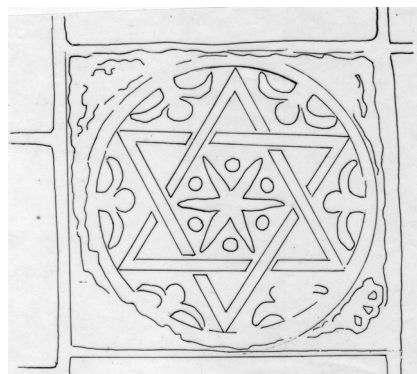
²⁴ М. Шупут, М. Шупут, *Пластична декопација Бањске*, ЗЛУМС 6 (Нови Сад 1970) 39-52, црт. 18 (у питању је уплетени четвороугао у кругу са звездастим цветом у средини и љиљанима).

²⁵ За вероватно парапетну плочу из средњовизантијског раздобља са иконостасне преграде из несачуване цркве (можда Св. Бесребреника) на локалитету Пештно у некадашњем заселку села Древена - С. Габелић, *Непознати локалитети у околини лесновског манастира*, ЗЛУМС 20 (Нови Сад 1984), 166-168, црт. I. 1-3, сл. 1 (Пештно се помиње у изворима из 1341, 1347. и 1381. године); ead., *Манастир Лесново*, 243, ил. а, f. Са територије Грчке наведено рељеф касног XIII века из Никополиса у Атинском музеју

Сл. 7 Егзонартекс Леснова, плоча са розетом у поду, средина XVI века

Fig. 7 Lesnovo, exonarthex, a square slab with relief rosette in the floor, 16th century

Сл. 8 Исто (цртеж и снимак: С. Габелић)

Fig. 8 Same (photo and drawing: S. Gabelić)

учавамо са једним мермерним фрагментом венца са храма Св. Арханђела код Призрена, велике Душанове задужбине из средине XIV века (сл. 10). На предњој страни тај фрагмент садржи пластично обрађено лишће и врежу, док је на његовој унутрашњој страни, која нас овде и посебно занима, у плитком рељефу изведен круг у коме су два укрштена троугла, при чему је средишњи мали круг повезан правим линијама са већим. Ова декорација, позиционирана на заклоњеној страни и несагледива када је фрагмент стајао на изграђеној Душановој цркви, занимљиво је, тумачи се као симболичка ознака мајстора градитеља, односно еснафски знак радионице.²⁶ Без чврстијих ослонаца доста је тешко усвојити овакво гледиште, имајући на уму огромну популарност мотива шестокраке звезде у кругу, у византијској и другим срединама. Мотив је познат као тзв. Давидова звезда, Соломонов

- Θ. Ν. Παζαράς, *Ανάγλυφες σαρκοφάγοι као епитаφίες πλάκες της μάσης και άστερης βυζαντινής περιόδου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1988, 40-41. Као још један од сличних примера поменимо и малу камену розету са шестокраком звезом у кругу, узидану у југозападни стубац цркве Ваведена у Липљану; држи се да представља гробни белег из друге половине XV или почетка XVI века – Р. Љубинковић et al., *Истраживачки и конзерваторски радови на цркви Ваведена у Липљану*, Зборник заштите споменика културе X (Београд 1959) 78, сл. 3/а, 36 (П. Љубинковић et al.). Овом храму је приближно крајем XVI века дозидана спољна припра са каменим плочником сличним лесновском, а на коме иначе нема подне розете - уп. *ibid.*, 109, сл. 24 (С. Вученовић).

²⁶ С. Ненадовић, *Душанова задужбина*, Т. XCIII, сл. 419-420 (бр. 555); id., *Symboli graditeljskog poziva na spomenicima u Srbiji*, Zbornik zaštite spomenika kulture XXII/XXIII (Београд 1973) 34-35, сл. 4-5; id., *Грађевинска техника у средњовековној Србији*, Београд 2003, 35, сл. 19. О еснафским удруживањима клесара и других занатлија у братовштине у Дубровнику, почев од XV века, и знаковима клесара и каменара у виду алатки – С. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1947, 20-22. Основни каталог оваквих знакова са западноевропског подручја донео је - F. von Ržiha, *Studien über Steinmetz-Zeichnen* (Wien 1883), Berlin 1989. За „конструкторски симбол“ дечанског неимара фра Вите – Б. Тодић, М. Чанак-Медић, *Манастир Дечани*, Приштина - Београд 2005, 208-209, сл. 168-170 (Чанак-Медић).

Сл. 9 Лесново, црква (1340/41-1349) са егзонартексом (1558/1559), поглед са југозапада (снимак: Г. Попов - Народни музеј Београд, 1960 г.)

Fig. 9 Lesnovo, church (1340/41-1349) with exonarthex (1558/1559), view from the southwest (G. Popov 1960, National museum, Belgrade)

печат или Хексаграм. У многим светским религијама употребљаван је од најранијег доба у декоративне сврхе или симболички, у основи са изричитом апотропејском улогом.²⁷ Осим у пластици, како смо већ поменули, може се наћи и другде, тако изгледа на каменој плочи у поду призренског храма,²⁸ на металним оквирима неких икона,²⁹ у минијатурном сликарству³⁰ или и на дрворезбарским и другим радовима датованим у раздобље од XV до XVII века (налоњ из Дечана, двери из Св. Николе у Прилепу и манастира Трескавца, аналогнион јеромонаха Прохора из Зрза, аналогнион из манастира Слепче, врата приправе цркве Св. Ђорђа у Полошком),³¹ такође понегде и на амвонским плочама (манастир Благовештење под Кабларом).³²

²⁷ O. Meinardus, *The Hexagram or the Magen David in Byzantine Art*, Deltion ChAE 8 (Athens 1976) 97-100. Аутор негира оправданост посматрања мотива Давидове звезде као јеврејског знака пре модерног доба и наглашава његову функцију талисманског симбола везаног за обезбеђивање сигурности (објеката и људи), како у јеврејској тако и у хришћанској традицији а такође и у другим културама; при том нотира неке византијске примере у скулптури (мермерни капител из Атине, детаљ са иконостаса базилике у Ефесу и рељеф са иконостаса Св. Луке у Фокиди – *ibid.*, 99-100, fig. 52-53).

²⁸ С. Ненадовић, *Душанова задужбина*, Т. LXXXVI, сл. 396 (цртеж реконструисаног фрагмента пода Душанових Арханђела пронађен у селу Љубижди из средине XIV века, на коме је од централног мотива очуван угао једног од два претпостављена укрштена троугла).

²⁹ A. Grabar, *Les revêtements en or et en argent des icônes byzantines du moyen âge*, Venise 1975, 68-69 pl. LIII, fig. 92 (оквир иконе Богородице Владимирске чији делови потичу из XII века и из 1410. године).

³⁰ H. Buchta, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Oxford 1957, pl. 31 (више примера иницијала из рукописа XII века).

³¹ В. Хан, *Интарзија на подручју Пећке патријаршије XVI-XVIII в.*, Нови Сад 1966, 57-58, сл. 23-24; М. Ћоровић-Љубинковић, *Средњевијековни дуборез у источним областима Југославије*, Београд 1965, 66, 70, 82, Т. XIV, XV, XXIX-B, XXX; Д. К'орнаков, *Полошки манастир Свети Г'орг'и*, Скопје 2006, 150-152.

³² М. Чанак-Медић, *Неки примерци црквеног каменог намештаја, амвонских плоча и прозорских транзена*, Зборник Народног музеја IX-X (Београд 1979) 533, сл. 7 (овде и о неколико других амвонских плоча касног XVI и прве половине XVII века, са

Сл. 10 Призрен, Св. Арханђели, рељефни мотив на полећини фрагмента венца, средина XIV века (према: С. Ненадовић)

Fig. 10 Prizren, church of the Archangels, fragment with decoration on its back side, middle of the 14th century (after: S. Nenadović)

Бројним примерима се илуструје његов управо огроман степен примене и отуд је лесновску плочу у поду егзонартекса тим путем, уз помоћ форме самог мотива, сасвим тешко хронолошки одредити.

У покушајима одгонетавања намене лесновске плоче која се налази у поду спољашњег нартекса, по свему се чини да она стоји у непосредној вези са некадашњим постројењем на стубовима које је, према предоченој старијој литератури, пре XX века постојало у средини лесновског егзонартекса, под слепом куполом, и вероватно наликовало на тзв. фијалу. У плочи изгледа треба препознати одређени сегмент са интерколумнија оградe фонтане намењене обреду освећења

воде, односно „крстионице“ за чију је израду Никола Пепић обезбедио мермер, донесен „из далека,“ као и снабдевање водом.³³ На ту мисао наводи нас и цртеж једног несачуваног квадратног рељефа из Леснова, који се чува у заоставштини Р. Грујића у Музеју српске православне цркве у Београду (сл. 11), а уз који је забележено само толико да се налазио „у зиду оградe манастира.“³⁴ Четвртасти простор нацртане плоче ту је испуњен пластично изведеним кругом у коме је сложенија варијанта два уплетена троугла, налик декору плоче затечене у поду егзонартекса Леснова. Две веома слично обрађене камене плоче једнаког облика, материјала и блиске потке украса представљале би делове једне целине односно парапетне рељефе са ниске, камене оградe некадашња фијале, чије смо постојање наслутили из наведене литературе а њен сликани декор и према сведочењу једног очевица. У скромнијем виду, лесновска фијала (агиазма) могла је наликовати хиландарским и другим светогорским конструкцијама ове врсте, са картушама и сликаном декорацијом, које су већином из XVIII века. У њиховом центру постављала се фонтана за воду, окружена

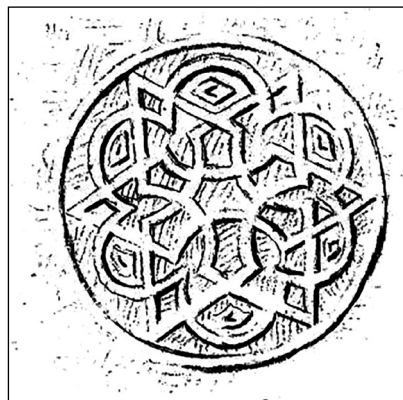
другачијом орнаментиком).

³³ За донатора Николу Пепића вид. н. 13-14. Постојећа лесновска крстионица (агиазма) из североисточног угла Оливеровог нартекса у литератури је датована двојакo. О. Kandić, *Fonts for the Blessing of the Waters in Serbian Medieval Churches*, Zograf 27 (Beograd 1988-1999) 71-72, fig. 20-21, Т. II/13, износи да управо Пепићева крстионица, односно суд за освећену воду, стоји у припрати Оливерове цркве, на месту средњовековне, док S. Ćurčić, *The Exonarthex of Hilandar*, 481, fig. 16-17, исту крстионицу разматра уз примере из XIV века.

³⁴ Архив Музеја српске православне цркве, Оставштина Р. Грујића, Блок бр. 38, стр. 4 (Захваљујем се Музеју српске православне цркве у Београду на могућности коришћења и објављивања детаља из наведене документације).

стубовима који носе балдахин, а међусобно су повезани, у доњем делу, декорисаним плочама. Осим Хиландара филијалу имају, као најлепше, и манастири Лавра (још из XI века, обновљена касније) и Ватопед.³⁵ Ове у грађевинском смислу независне или полунезависне калотасте конструкције – лесновска је била смештена унутар егзонартекса – украшаване су засебним сликарним програмом чија је тематика прилагођена њиховој сврси. Сликарске Ерминије новог доба „за живописање филијала или крстионица“ одређују теме везане за Христово крштење и, на њиховм капителима, ликове пророка који су прорекли крштење.³⁶ „Розета“ у поду лесновског егзонартекса, показује се, заправо је ту постављена накнадно, након што је у неком периоду пре или на почетку XX века размонтирана Пепићева агиазма из XVI века.

Остављајући по страни најмлађу од три розете у поду Леснова, за коју се испоставило да је у ствари својеврсна сполија, фрагмент агиазме а не пода, две старије такође намећу питање њихових функција, поготово она из припрате. У наосу је, дакако, реч о амвонској розети, која је као и другде смештајем наследила место и литургијску улогу некадашњих високих амвона.³⁷ Представљањем централних мотива, лесновски плочник још није у целини сагледан, као што није у потпуности ни архитектонски снимљен. Недостају плочници припрате и олтара, такође и поједини детаљи са пода у наосу.³⁸ Ваљало би размотрити геометријско решење читавог пода цркве манастира Леснова из саме средине XIV века и његову претпостављену везаност за литургијску службу.

Сл. 11 Лесново, цртеж несачуваног рељефа „са оgrade манастира“ (Р. Грујић – МСПЦ, Београд)

Fig. 11 Lesново, drawing of an unpreserved stone relief, 16th century (R. Gajić. MSPC, Belgrade)

³⁵ Детаљно о изгледу и литургијској функцији светогорских филијала, нарочито хиландарској (подигнута 1784., живописана 1847. године) – М. Јовановић, *Филијала у манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 2 (Београд 1971) 173-186, сл. 1-12; S. Ćurčić, *The Exonarthex of Hilandar*, 479-481, Fig. 11.

³⁶ М. Јовановић, *Филијала у манастиру Хиландару*, 177-179; М. Медић, *Стари сликарски приручници*, II, Београд 2002, 572 (Ерминија породице Зографски, 1728); Београд 2005, III, 539 (Ерминија Дионисија из Фурне, прва половина XVIII века). Уп. нашу н. 20. Почетком месеца, у овим посудама освећивана је вода током чина Малог освећења. О месту и обредима освећења воде, различитим видовима њеног коришћења током средњег века, као и о терминологији употребљаваној за ове објекте и њиховим облицима - О. Kandić, *Fonts for the Blessing of the Waters*, 61- 65 (за разлику од посуда за Богојављенску воду, Оливера Кандић, издваја два средњовековна примера филијала, у Студеници и призренским Арханђелима, стр. 65-66, 70-71, fig. 2-3, 17).

³⁷ О литургијској улози амвонских розета - Б. Тодић, М. Чанак-Медић, *Манастир Дечани*, 246-247 (М. Чанак-Медић).

³⁸ Плочник наоса Леснова, осим амвонске плоче, има најмање још три издвојено формулисана поља у виду правоугаоника. Два, испуњена мотивом шаховског поља (С. М. Ненадовић, *Грађевинска техника*, 422, сл. 689), налазе се код западног пара стубаца

Smiljka Gabelić
(Faculty of Philosophy, Belgrade)
LESNOVO FLOOR ROSETTES

Well-preserved stone floor in the church of Lesnovo monastery (1340-41 – 1349) is only partially known in professional literature (notes 2,4). With its scheme and quality, it excels among the endowments of noblemen of its time. It is assumed that it was made in nave and narthex simultaneously, which would mean after narthex was added, in 1347. or 1348., or rather successively. Our article presents three floor rosettes, which can be found in the middle of all three separate parts of the church.

Nave in the subdomal area has an ambon rosette (Fig. 2-3, note 9) which is comprised of circular central circle of white marble, framed with two concentric circles of stones and a square-shaped frame (240 x 260cm). Narthex, under the dome, has a similar rosette, somewhat smaller and without a frame (192 x 192 cm), made of identical white and red stones which are aligned in the same fashion (Fig. 4-6, n. 10). Its circle has a carved decoration of two concentric circles, partially worn and slightly shifted from the centre. Inner circle has a carved symbol of a six-pointed star, and in its centre, a small circle with its decoration expunged. The area between circles is connected with straight lines with four circles strung to them, and between them, along the edge of the larger circle, there are motifs of lillies. Exonarthex was built in 1558. or 1559. and its ktetor was Nikola Pepić from a nearby town of Kratovo. In the centre of its floor made of grey stone slabs, there is a square slab with relief rosette (38 x 38 cm). Inside its circle, there is a six-pointed star surrounded by a greater six-pointed star comprised of two equilateral triangles (Fig. 7-9, n. 13-21). It is partially similar (six-pointed star inside a circle) to a rosette on the narthex floor in Lesnovo and to a fragment from the church of the Archangels in Prizren, works from the middle of 14th century (Fig. 10, n. 26). However, the motif is too frequent to help with the clarification of their mutual chronology of occurrence (n. 23-32). With our intention to determine the date of this floor rosette at Lesnovo, along with its original function, the Pepić's exonarthex (which was removed around the middle of the 20th century, and restored in the beginning of the 21st century) was here reconstructed based on rare descriptions and photographs published in older literature. Central part of this area was once covered with a calotte which rested on two pillars (n. 17-19). We suppose that it was a part of the fence of the font which held the baptistery, i.e. vessel with holy water, donated in 1558. or 1559. by Nikola Pepić (n. 13-14), namely that the rosette slab was part of this construction. Besides the relief slab in the floor, which was most likely placed there afterwards (before the 20th century), that possibility is also backed by an unpublished drawing of an unpreserved stone relief from Lesnovo (Fig. 11). Two similar slabs once probably comprised parts of the 16th century baptistery's enclosure in former Lesnovo exonarthex.